

THE FATWAS, SPOKEN POETRY FORMAT IN OTTOMAN AND ITS CONTENTS OF FIQH¹

Osmanlı'da Nazmen Verilmiş Fetvâlar ve Fıkhî İçerikleri

Muhittin ELİAÇIK²

Abstract

Fatwa is giving service to investigate of the provisions of any asked substance by muftis or shaykh al-Islam. This word which was derived from the word feta, expressed a strong answer to a problem that it solves, shaykh al-Islam or Muftis who solve the challenges of the people cited with the title mufti'l-enam. The fatwa books on many issues contain important information and documents. A period of five centuries in the Ottoman Empire served 129 shaykh al-Islam and their fatwas in the difficult issues was most referenced sources. They are also in verse between fatwas of Shaykh al-Islams and these fatwas in the fatwa books have been involved in a situation of ornamental and spice. These fatwas which were written by Shaykh al-Islams each of them is a poet of diwan in terms of shape and substance from other fatwas not allocated a special form of expression and there have not been handled. Only, in terms of meter and rhyme in a carefully supervised, and specifically used the word and compound word can be said that strikes the eye. In addition, in these fatwas move some of the Arabic grammar pedestals that it highlights the literary arts. The purpose of this fatwas is the answer to a question of fiqh, the literary arts and already can not wait for the implementation of other art shows. In this article these fatwas be introduced in terms of fiqh and literary.

Key Words: fatwa, fatwas in verse, fatwabooks, fiqh.

Özet

Fetvâ, herhangi bir konuda sorulan bir meselenin hükmünün şeyhülislâm veya müftü tarafından araştırılarak verilmesi hizmetidir. Arapça fetâ kökünden türeyen bu kelime, bir meselenin “güçlü bir cevap” ile çözülmesini anlattığından, şeyhülislâm veya müftüler halkın müşkilâtını çözen kişi anlamında müfti'l-enâm sıfatıyla anılmışlardır. Fetvâ kitapları birçok konuda mühim bilgi ve belge içermektedirler. Osmanlıda beş asırlık bir sürede 129 şeyhülislâmın görev yaptığı ve verdikleri fetvâların güçlük çekilen konularda en çok başvurulan kaynaklardan olduğu görülmektedir. Şeyhülislâmın verdikleri fetvâlar arasında nazmen verilmiş olanları da bulunmuş ve böyle fetvâlar fetvâ kitaplarında bir süs ve çeşni vaziyetinde yer almışlardır. Bu fetvâlar, her birisi bir divan şairi olan şeyhülislâmın kaleminden çıkmış olup şekil ve mutevaca diğer fetvalardan çok fazla ayrılmamakta, özel bir ifade ve ele alınış biçimi de bulunmamaktadır. Sadece, vezin ve kafiyece gözetilen bir itina ve özel olarak kullanılan kelime ve tamlamaların göze çarptığı söylenebilir. Bunun dışında, bu fetvâlarda Arapça gramer kaidelerinden hareketle edebî sanatların da uygulandığı dikkati çekmektedir. Edebî sanatlar daha ziyade, şeyhülislâm veya müftülere mübalağalı sözlerle yöneltilen iltifat ve övgü ifadeleri ile fikhî terimleri kelime oyunları ile anlatan birtakım sözlerden oluşmaktadır. Bu fetvâların amacı fikhî bir suali cevaplamak olduğundan, edebî sanatların ve diğer tasannuâtın uygulanmasını beklemek zaten söz konusu olamaz. Bu makalede, bu fetvâlar özellikle fikhî içerikleri yönünden ele alıp incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: fetvâ, manzum fetvâ, fetvâ kitapları, fikh.

¹ Manzum fetvâları metinleriyle birlikte tüm yönlerden ele alıp inceleyen makalemiz: “Osmanlı'da Manzum Fetvâ Geleneği” *Türkiyat Mecmuası*, C. 21/Güz, 2011, ss.105-145'de yayımlanmıştır. Bu makalemizde ise, manzum fetvâları sadece fikhî içerikleri yönünden ele alıp incelemekteyiz.

² Prof.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, e-posta: meliacik63@hotmail.com

1. Giriş

İslâm dünyasında nazmen anlatım, bütün bilim dallarında mühim bir vasıta olmuş ve bu yolla hayli yüksek sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu anlatımın kulağa hoş gelen bir yanının bulunması ve ezberlemeyi kolaylaştırması rağbet edilmesinde mühim bir sebep olmuşsa da asıl sebep, müellifin şair olmasıyla ilgili olmuştur. Bu sahada Selçuklu ve Osmanlı sahasında dinî-şer'î ve dinî-tasavvufî olarak iki geniş çerçevede yüzlerce eser yazılmış ve zengin bir dinî edebiyat ortaya çıkmıştır. Dinî konuların manzum biçimde yazılma sebepleri “nâzımın şair oluşu veya bu sahada eser verme arzusu, tercüme eserlerde aslının da manzum oluşu, talimî konularda manzum yazma geleneğinin mevcüdiyeti, nazire yazma geleneği, kolay okuma ve ezberleme” şeklinde sıralanabilir (Çelebioğlu, 1998: 350). Her türden dinî eserin telif ve tercümesinde kullanılan nazım, Osmanlı'da fetvâ gibi bir alanda da başarılı biçimde uygulanmıştır. Bu uygulama genellikle manzum fetvâyı veren şeyhülislâm veya müftünün şair olmasıyla ilgili bulunmuştur. Elimizdeki manzum fetvâların hemen hepsinin şairliği de bulunan bir şeyhülislâm veya müftünün kaleminden çıktığı görülmektedir. Nazmen fetvâ vermede fetvânın nazmen sorulması da etkili olmuştur. Bir mesele manzum biçimde tabii olarak, şüirden anlayan veya şairliği bulunan bir şeyhülislâm veya müftüye sorulmuş, o da nazmen cevap vermiştir. Bu bakımdan, nazmen fetvâ verme kişisel tercihle sınırlı kalmış bir uygulama olarak göze çarpmaktadır.

2. Fetvâ

İslâm hukukunun menşe kaynakları asl ve fer' kaynaklar olarak iki ana bölüme ayrılır ve bunlardan Kur'an, sünnet, icma ve kıyas dört esas kaynak olup kıyas, içtihat adıyla da anılır. İchtihat, fikhî bir hükmü kaynaklarından çıkarmak, fetvâ ise ortada bulunan bir olayın hükmünü araştırıp cevaplamaktır (Ebu Zehra, 2000: 347; Üçok vd., 1996: 50, 57). Fetvâ kelimesi, “yiğit, genç, kavî, delikanlı” anlamındaki fetâ kelimesinden türemiş ve lügatte “bir olayın hükmünü açıklayıp ortaya koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap” anlamını bulmuştur (Mardin, 1977: 582; Atar, 1995: 486). Verilen güçlü bir cevapla müşkil bir mesele çözülmüş olduğundan cevaba fetvâ denilmiştir. Fetvâ kelimesinin cem'i fetâvâ veya fetâvî olup, aynı kökten gelen iftâ, hukukî ve dinî bir suale cevap vermek, istiftâ fetvâ istemek veya bir meselenin hukukî hükmünü müftüden sormak demektir. Hukukî hükmü sorana müstefî, fetvâ verene de müfti denilmektedir (Bilmen, 1976: I/246, VII/206; Atar, 1995: 487). Amacı dinde genişlemeyi sağlayıp zaman ve mekânda ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak olan fetvâ kurumu, dinin genel hükümlerini fer'î meselelere uygulamak, yeni çıkan olayları da örf ve maslahata uydurmak suretiyle iki temel görev yapmış ve bunun için de müftülerin temel vazifesi herhangi bir meselede ana delillerle, örf, kıyas ve istihsana dayanarak dinî hükümleri zamanın ihtiyaçlarına uygulamak olmuştur. Emevî halifesi Ömer bin Abdülaziz döneminde iftâ teşkilatı resmen kurulmuş, Memlükler döneminde ise müftüler devlet yönetiminde etkin biçimde yer almaya başlamışlardır. Bu dönemde divanda şer'î işler hakkında fetvâ vermekle yükümlü her mezhep için farklı müftüler bulundurulmuş, bu müftüler bazen sultanla beraber seferlere de katılmışlardır (Yakut, 2003: 34-35; Örsten, 2005: 4-5). Osmanlı'da da savaş, barış, ıslahat, halifenin hal'i, eşkıyalık yapanların katli vb. olaylar fetvâ konusu olmuş ve örfî kanunnâmelerde şeyhülislâmın fetvâsı istenmiş, özel hukuku ilgilendiren fetvâlar kişilerin, kamu hukukunu ilgilendiren fetvâlar ise idarecilerin isteği üzerine verilmiştir. Osmanlıda idarî sistem ve müesseseler geliştikçe 15.yüzyıl başlarında fetvâ yetkisini de haiz ve zamanla bünyesinde bir de fetvâhâne kurulan Meşihat makamı kurulmuş, taşralarda ise müftüler bu makama bağlı olarak bu işi yürütmüşlerdir (Atar, 1995: 490).

İslâm hukukçularının fetvâ niteliğinde olan görüşlerini ihtivâ eden eserler genel olarak Fetvâ/Fetâvâ, Nevâzil, Vâkıât, Mesâil, Es'ile-Ecvibe, Hizâne, Muhit, Muhtasar, Müntahab, Mesâil, Hulâsa ve Mecmûa gibi başlıklar altında toplanmıştır (Düzenli, 2007: 68). Fetvâ kitaplarında konular “mes'ele-el-cevâb” şeklinde sıralanmış ve bunlar fetvâ verenin bizzat kendisince veya bir başkasınca, genellikle de öğrencilerince fıkhî baplara göre düzenlenmiştir. Fetvâ kitaplarında meseleler genellikle Hanefî mezhebinin görüşlerine göre cevaplandırılmış ve bu kitaplar kadıların en sık başvurduğu kaynakların başında gelmiştir. Verilen fetvâlarda genellikle mezhep kaidelerine göre deliller getirilmişse de, doğrudan Kitap ve Sünnet'ten veya diğer kaynaklardan deliller de getirilmiştir (Zeydan, 1995: 231).

İlk dönemlerine ait fetvâ defterlerinin bulunmadığı Osmanlı'da 17. yüzyıldan itibaren fetvâlar fetvâhânedede korunmuş, şeyhülislâmlıkça hazırlatılan İlmiyye Salnâmesi'nde de şeyhülislâmların bazı fetvâlarının suretleri bulunmuştur.

3. Osmanlı'da nazmen verilmiş fetvâlar

Osmanlı'da özellikle 16-17. yüzyıllarda, şairliği de bulunan bazı şeyhülislam veya müftüler fetvâlarını nazmen de vermişlerdir. Bu şekildeki fetvâlar genellikle meselenin manzum hâlde sorulmasından dolayı verilmiştir. Binlerce fetvâyı içeren fetvâ kitapları tarandığında nazmen verilmiş fetvâ sayısı oldukça az görünmektedir. Bu çalışmada fetvâ kitapları taranarak şu ana kadar toplamı 220 beyit tutan 22 manzum fetvâ tespit edilmiştir. Sanat kaygısı güdülmeyen manzum fetvâlar genellikle cedid bahrinden “fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün” ve remel bahrinden “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” gibi kısa kalıplarla yazılmış, konu kısaca anlatılmıştır.

4. Manzum fetvâların fıkhî içerikleri

Elimizde bulunan manzum fetvâların konuları şunlardır: Gasp, vasiyet, katl, mal taksimi, talak, erkeğin ipek giymesinin hükmü, köle alım ve satımı, sulh davasında vekâlet, mer'aya harman ve ev yapmanın hükmü, varlıklı bir imamın dilenmesinin hükmü, vasinin verdiği sözden dönmesi, cenin düşürülmesi, sulh davasında vekâlet, seferden alıkoymanın hükmü, kahve içmenin hükmü, katl ve gaspta şahitlik, köle alımında vekâletin hükmü, ücretle imâmetin hükmü, ölen Zeyd'den hâmile kalan iki ayrı çocuğun miras taksimi, kaybolanın miras taksimi, zimmî Zeyd'in ümmülveledinin Müslüman olması durumu, cariye verilen talakın hükmü.

Fıkhî kitaplarındaki baplara göre manzum fetvâlarda: 4 adet vekâlet, 3 adet hudûd, 2'şer adet itâk, vesâyâ, talâk-bey', cihad-hudûd, 1'er adet de mefkûd, nikah-hudûd, hacr, diyyât, eşribe, şehâdât, mefkud-taksim konularına ait fetvâ bulunmaktadır. Konularına göre bu fetvâları şöyle tasnif edebiliriz (parantez içindeki rakamlar fetvâların sıra numarasıdır):

Itâk (1, 21): Köle kazancıyla alınan kölenin ikisinin de istirdadı. Ümmülveledin Müslüman olması hâli.

Vesâyâ (2, 11): Mirasta vasiyet ve beytülmalın hakkı. Edilen vasiyetten dönme.

Hudûd (3, 10, 18): Hazret-i Peygambere şetmin cezası. Zengin bir imamın alenen dilenmesinin hükmü. Ücretle imâmetin hükmü.

Mefkûd (4): Kayıp olanın malının taksimi.

Talâk, bey' (5, 22): Malayani sözlerle talak verilmesi. Satılan mal ücreti ödenmeden yok olduğunda ücretin geri alınıp alınmayacağı. Efendinin, kölesi olan zevcesine talâk vermesinin hükmü.

Nikah ve hudûd (6): Erkeğin ipek elbise giymesinin hükmü.

Vekâlet (7, 8, 12, 14): Köle alımında vekil kılma ve kılınma. Davaya vekil olanın sulh yapıp yapamayacağı. Vekil kılınanın, sattığı kölenin fiyatını tecil etmesi durumu.

Hacr (9): Mera üstüne yapılan harman ve evin yıkılması.

Diyât (13): Korkudan düşürülen cenin için uygulanacak diyet cezası.

Cihad, hudûd (15,16): Sefere gitmeme ve seferden alıkoymanın hükmü. Haydutlara kefil olunamayacağı.

Eşribe (16): Kahve içmenin hükmü.

Şehâdât (17): Düşman olanların birbirine şahitlik edemeyeceği.

Mefkud, taksim (19): Vârislerden birinin gaybubeti hâlinde mal taksiminin vekâleten yapılmasının hükmü.

Manzum fetvaların konularını sırayla, günümüz Türkçesiyle şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Hâlid, Zeyd'in kölesini gaspedip sonra çalıştırarak ondan kazandığı parayla başka bir köle alsın, daha sonra da Zeyd dava edip o kölenin kendisine ait olduğunu ispat etse, Zeyd kölesini geri alır mı? Halid'in elinden ikinci köleyi de şer'an alabilir mi?

El-cevâb: Gerçi kölenin kazancıyla alınan köleyi Zeyd alamaz ama, o köle Hâlid'e temiz olmadığından onu fakirlere tasadduk etmesi gerekir. Muhammed Bahâi Efendi

2. Hind, mâlının yarısını Zeyd'e vasiyyet ettikten sonra varis olarak sadece kocası Amr kaldığı hâlde aniden ölse, beytûlmal mirasta kocasıyla ortak olur mu? Malın yarısını vasi olan Zeyd alır mı, kalan yarısı ne olur, Amr'a malın hissesi nasıl verilir?

El-cevâb: Yarısını Zeyd alır, yarısı başkasındadır. Hind'in vasiyetini zevc aslâ kabul etmezse malın üçte birini o, altıda birini de beytûlmâl alır. Tecviz sûretine hiçbir alim işâret etmemiş; lâkin, üstâd Kâdî Zahirüddin'in babası: tecviz edince koca dörtte birini alır, fazla kalan dörtte bir mal ise beytûlmala konur demiştir. Muhammed Bahâi Efendi

3. Zimmî Zeyd, Hazret-i Peygambere pervasızca sövse, ona ve hâmisi müslim Amr'a ne yapılır?

El-cevâb: Zeyd'in katli vaciptir. Eğer o pis Amr tevbe ederse hesabını ahirette verir. Muhammed Bahâi Efendi

4. Hind kocasını, ebeveynini ve bir kızını terkedip kaybolursa şeriatla malının taksimi nasıl yapılır? Bu meseleden bu diyarın kadısı gâfildir.

El-cevâb: Kocasına dördte bir, babaya altıda bir, kıza yarısı, altıda bir de anaya verilir. Paylar nassen her ne kadar on iki ise de, zarureten on üçe çıkar (avl eder). Ketebehü'l-fakir Muhammed Bahâi

5. Zeyd, Amr ile latife ederek tütünün helal olduğunu söylese ve Zeyd de eğer helal ise, zevcem Hind şu anda boş olsun dese; kişinin zevcesi böyle sözle boş olur mu, bu tütünün haramlığına delil var mıdır? Birisi de bir sanatkâra birkaç kantar keten satsa ve o da vadesi dolmadan yanıp kül olsa, satan bu ketenin kıymetini ondan almaya kâdir olur mu?

El-cevâb: Bunların birisini geçelim ki sözüme tütünün pisliği bulaşmasın. Satıcının elinde helâk olduysa parasını alamaz, biraz akıl et. Eğer o keten, müşterinin eline geçtiğinde yandıysa, alan her ne kadar büyük zarara uğrasa da değerini satıcıya mutlaka vermelidir. Şeriatın hükmü böyledir bunu iyi bil ve temiz bakışını dikkatli tut. Ketebehu Ebû Sa'îd el-fakir

6. İki mesele var; birincisi: erkeğe ipek elbise giymenin haramlığı kesin midir? İkincisi: onu giyen kişi besmele çekerek giyse şer'an ne lâzım gelir; asi mi olur, kâfir mi?

El-cevâb: İpek giymek vahiyle haramdır, şüpheye mahal yoktur. Güzel şeriat böyle beyan etti, ama haramlığına kat'î delil göstermedi. Buna binaen, onu besmele çekerek giyen kişiyi tekfir etmeye cevaz yoktur. Bunu böyle bil ve konuyu uzatma. Günahkâr olur ve menedilir; şeriat böyle açıkladı.

Ketebehu Ebû Sa'îd el-fakir

7. Zeyd, ortaklık içinde Bekir'i köle olan Amr'ı satın almaya vekil etse; sonra da Bişr aynı şekilde Bekir'i o kölenin alımına vekil etse ve Bekir bunu kabul etse; Hâlid de bu akdi Bekir'e yüklesse; eğer Bekir, Hâlid'in işini kabul edip kölenin alım işini bitirse bu köle hangisinin olur?

El-cevâbu Allahu a'lem: Zeyd ve Bişr'in huzurunda Hâlid, Bekir'i bu şekilde vekil etse o köle Bekir ile Hâlid'in olur; Zeyd ve Bişr'e Bekir vekil olamaz. Bu vekil kılma onların giyabında olsa, o köle, kabul bulunmaksızın gâibinin olur ve Hâlid ve Bekir'e hiç hisse düşmez; delilin sevkettiği icap böyledir. Nitekim Hâlid, Bekir'i tenhada vekil etmese de Bişr etse, o köle Zeyd ve Bişr'in olur ve Bekir'in emegi ortada kalır. Bişr, vekâleti Zeyd'in önünde yüklenirse, o köle, Bişr ve Bekir'in olup Zeyd köleden mahrum olur. Yüce Rabb'in şeriatının emrini Sa'deddin böylece nakleder.

8. Zeyd, davaya vekil olsa sulh yapabilir mi?

El-cevâb: Davaya vekil olan sulh yapamaz. Ketebehü'l-fakir Sa'deddin

9. Zeyd mera üstüne harman yapsa, köylüler de bunu duyup onu dava ettiklerinde Zeyd harmanı kaldırmaya söz verse; ama daha sonra kaldırmayıp oraya ev yapsa köylüler bu evi yıkabilirler mi?

El-cevâb: Mera üstine şer'î emirle de olsa mera yapma; şeriat o yapı üstünde bir tek taş bırakmaz. Ketebehu Sa'deddîn

10. Bir imamın zenginliği varken aleni olarak dilenip istese, ahirette azap görür mü ve ona uymak caiz olur mu?

El-cevâb: Menfaat dilenmek haramdır; alenen dilenmek ilerlemeyi ve yükselmeyi yok eder.

Ketebehu Sa'deddîn

11. Bir kimse malının üçte birini iki şahsa vasiyet etse ve dönüp rastgele, birinden vazgeçtim dese İmâm-ı Azam'a göre bunun hükmü nedir?

El-cevâb: Bu durumda o iki kimse üçte birde ortaktır; iki varisten birini belirleyip malı havale etmek olmaz. İmâm-ı Muhammed, ikisinden birisine vasiyet etseydi bu durumda vârisin birisi belirlenebilirdi der. Ebû Yûsuf ise, ikisinin ortak olması görüşündedir. İmâm, rücû ile vasiyetin arasını ayırmış ve vasiyetin batıl olmasını telkin etmiştir. Hoca Sa'deddîn

12. Zeyd bir kölesini satması için Amr'ı vekil etse ve Amr da bu köleyi Bişr'e satıp fiyatını tecil etse bu satış câiz olur mu; yoksa tacil mi lâzımdır?

El-cevâb: Zeyd, Amr'ı satışa vekil ettiğinde ona tecil izni vermese, bu konuda ihtilâf vardır; ama sahih kavil şudur: İmâm-ı Hümâm, eğer tecil bilinirse, müddeti kısa veya uzun olsun onu câiz görür. Ama İmâm Ebi Yûsuf şöyle der: Zeyd'in Amr'ı vekil ettiği bu satış ticâret içinse, bu köle tecille satıldığında fiyat değişmez, satış bu şekilde câiz olur; lâkin tacil etmesi iyidir. Ama satışı ihtiyaç içinse ve Amr'ı bunun için vekil etmişse, satışı tecil etmesi câiz olmaz

Ketebehu Muhammed bin Sa'deddîn

13. Hind, Zeyd'in Amr'ı döğdüğünü görüp korkudan çocuk düşürse diyet cezası gerekir mi; Zeyd'e ceninin düşmesine sebep sensin denilerek diyetin onda birinin yarısını ver denilir mi?

El-cevâb: Ceninin düşmesi bu şekilde gerçekleştiğinde, Hind'e hiç gurre yüzü gösterilir mi?

Bostânzâde Mehmed Efendi

14. Zeyd davâya vekil olsa sulh yapabilir mi?

El-cevâb: Zeyd davâya vekil olduğunda sulh yaparsa, müvekkili hasta da olsa aslâ geçerli olmaz. Bostânzâde Mehmed Efendi

15. İslâm padişahının, çocukluğundan itibaren gece gündüz besleyip yüksek makamlar verip herkesten öne geçirdiği bir kulu, İslâm askeri savaşta birçok kez hezimete uğrayıp sınırlar askersiz kalıp asker zarurete düşmüşken ve düşmanı kovmaya çalışmak farz iken, zeâmet sahibi ve sipahilerinden çoğunu adamıdır diyerek zorla seferden alıkoysa

ve sefere gelmeyen sipahinin dirliği de başka birisine verildiğinde bu kul, adamının dirliğini aldı diye o Müslümana sövüp saysa ne gerekir?

El-cevâb: Din düşmanları hücum edip İslâm askeri mağlup olsa ve orada toplanılıp cihad yapılması farz-ı ayn olsa; şer'î akdi olmayan ve Mevlâ'nın emrine inanmayıp münafık olan kişi, eğer şefaât helâldir derse kâfir olur ve helâli de harâm hâline gelir; görevli ise şer'î hükümle ebediyen azledilir. Seferden kaçan o namerde de padişah dirliği borç olduğundan, dirliğini elinden alıp onu katledenin kılıcı sürekli arşta asılı kalır. Dirliğini alana sövenin lanetli olduğunda şüphe mi var? Bostânzâde Mehmed Efendi

16. Kahvenin hükmü:

El-cevâb: Kahve hakkında söylenen şüphelerin hepsi boş ve riyâdır. Kahve balgamı eritip giderir. Mide bulantısı ve kusmaya mânidir, ağza da faydası vardır. Bostânzâde Mehmed Efendi

17. Zeyd bir köyü basıp günahsız birçok insanı öldürüp hayvanları da gassetse ve iki hâmile kadın da korkudan iki erkek çocuk düşürse; lâkin, Zeyd tek olmayıp yanında birçok da serseri bulursa, mal sahipleri ve ölenin velisi de şehâdeti köyden iki kimseye yüklese bu şehâdet şer'an makbul olur mu?

El-cevâb: Zeyd ve yanındakiler halkın mallarını basıp zorla aldılarsa, Kitâb-ı Menah'ta kuttâ' bâbında bu suale şöyle cevap verilir: pervasız haydutlar hakkında kadılar hükmü verir ki; eğer sahibi malını bulursa aynısını ellerinden alır; katillere kefil olunmaz, affedilmez, katilleri vaciptir. Şüphesiz, köy ahâlisi düşman olduklarından şahit olamazlar. Yenişehirli Abdullah Efendi

18. Ücretle imamlık yapana ahirette cezâ var mı? Bir imamın ücreti ribâ olsa ona uyulur mu? Para almak helâldir diyerek yese beş vakitte ona uymak uygun olur mu? Minbere çıkıp insanlara vaaz etse halkı hak yola götürmeye baş olabilir mi, haram yese vaazı tesir eder mi, gönül aynası saf olur mu? Acaba çalgılı düğün mü haram, yoksa ribâ mı daha şiddetlidir?

El-cevâb: Madem ribâ hâlini sordun, Hak kelâmıyla olan cevabını dinle. Hak, Kur'ân'da ribâyâ haram dedi; bu hitabın kesin bir hüküm olduğunu anla. Eğer imamın ücreti ribâdan ise namâzı fasit, hâli de harap olur. Çalgılı davet ona göre düğündür. İlmîyle âmil olmayan âlim kitap yüklü eşek gibidir. Ketebehu'l-fakîr Ebussuûd

19. Zeyd, geride hâmile karısı Hind ve babasından hamile kalmış annesi Züleyha kaldığı hâlde dünyayı terketse miras nasıl bölüştürülür ve ne kadar sehim verilir?

El-cevâb: Taksim yirmi dörde göre yapılır; Hind üçünü, Züleyha dördünü alır, on yedisi kalır. Mennân, iki sene dolmadan Hind'de bir oğlan verirse oğul on yediyi alır, onunla hiçbir kimse eşit olmaz. Çocuk ünsâ doğarsa on iki sehim ona verilir. Eğer Züleyhâ altı aya kadar dünyaya bir çocuk getirirse, erkek olsun kız olsun, beş sehim ona verilir. Şeyhülislâm Abdülkerim Efendi.

20. Zeyd, geride iki oğlu, babası, annesi ve karısı olduğu hâlde vefat etse, yetişkin iki oğlundan birisi kaybolmuş, diğeri de serseri bir hâlde gezmekte iken hâzır olanlar gelirlerin taksimini isteseler, kayıp varken taksim nasıl yapılır; bunu taksime izin var mı?

El-cevâb: Zeyd'in ölümüyle vârislerin sayısı kadı tarafında tespit edilsin, kayıp için de bir vekil atansın. Kadı, daha sonra şer'i usule göre taksim yapıp herkesin hakkını versin. Seyyid Rızâ

21. Ümmü'l-veledi İslâm'a gelse zimmî Zeyd ile hâli nasıl olur?

El-cevâb: Zeyd'e hemen İslâm arz edilir ve eğer İslâm'a gelirse câriyesini eskisi gibi kullanmasına zerrece engel yoktur. Eğer İslâm'a gelmezse kıymetini Zeyd'e si'âyet eder. Seyyid Rızâ

22.Efendisi, kölesi olan zevcesine talâk verse bu talâk sahih olur mu?

El-cevâb: Efendinin talakı gerçekleşmez; çünkü talakın sahibi onun kölesidir. Seyyid Rızâ

Manzum fetvâ metinlerinden birkaç örnek:

1.

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
 Ey Hudâvend-i 'akl-ı küll-fitrat
 Ki cenâbundur a'lem-i 'ulemâ
 Kudsiyân müşkilâtını câyiz
 Hâk-i pâyünden itse istiftâ
 Zât-ı pâkûn gibi sadeçe-i kevn
 Bir güher itmedi dahı peydâ
 Hak budur buldı sâhibin şimdi
 'İlm ü fazl u ma'ârif ü takvâ
 Olsa ger 'ahdün ictihâda karîn
 İhtilâf eylemez idi fukahâ
 Bir su'âlüm var ey yegâne-i dehr
 İdeyim hâk-i pâyüne inhâ
 Zeydün 'abdini gasb idüp Hâlid
 Nefsini kesse ücrete meselâ
 Ücretiyle ol 'abd-i magsûbun

Yine bir 'abd-i âhar itse şîrâ
Ba'dehu ol gulâmı Zeyd-i fakîr
İtse isbât eyleyüp da'vâ
Sâbit oldukda Zeyd alur mı 'abdin
Bu su'âlümde şübhe yok ammâ
Yed-i Hâlid'den 'abd-i sâniyi de
Kâdir olur mı almağa şer'â
Sadr-ı fetvâda dâyimâ Yâ-Rab
Ola kilik-i benânı 'ukde-güşâ

El-cevâb:

Kesb-i 'abdile alınan 'abdi
Alınmaz Zeyd gerçi kim ammâ
Hâlide Tayyib olmayup ol 'abd
İder anı tasadduk-ı fukarâ
Ketebehü'l-fakîr Muhammed Bahâî 'afâ 'anhu

2.

fe'ilâtün(fe'ilâtün) fe'ilâtün fe'ilün
Dinle ey müfti-i hak-gûy u hakâyık-iz'ân
Bu iki müşkilimüz hall idüp eyle ihsân
Zeyd 'Amr ile latife iderek
Tütünün hallini itse iz'ân
Zeyd dahi dise ki hall ise eger
Boş ola zevcem olan Hind el-ân
Boş olur mı kişinün avratı böyle sözile
Var mıdur hürmetine işbu duhânun burhân

Birisi dahı bir ehl-i hirefe
Bey' idüp bir nice kantâr ketân
Va'desi olmadın anun itmâm
Âteşe yansa olup cümle ziyân
Bey' iden kıymetin anun andan
Almaya kâdir olur mı ol cân
Lutf idüp müşkilimüz hall idüben (hem) sultân
Olasın mazhar-ı eltâf-ı Rahîm ü Rahmân

El-cevâb:

Dinle ey nâzım-ı sâhib-ırfân
İdelüm müşkilünü hall ü beyân
Birinün zikrini tayy eyleyelüm
Gelmeye nâkilüme levs-i duhân
Yed-i bâyi'de helâk oldu ise
Almaz akçasını kıl iz'ân
Müşterî vaz'-ı yed itdükde eger
Muhterik oldu ise ol ketân
Semenin bâyi'e lâ-büdd virüp ol
Gerçi bî-çâre çeke haylî ziyân
Böyledür hükm-i şerî'at bunı bil
Nazar-ı pâküni eyle im'ân
Ketebehu Ebû Sa'îd el-fakîr 'afâ 'anhu

3.

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Ey şeref-bahş-ı mesned-i iftâ

Kâ'id-i rekb-i cümle-i fuzalâ
İlm ü fazl içre bahr-ı râ'iksin
Gülşen-i fikha nehr-i fâ'iksin
Bir su'âlim var ey kerîmü'ş-şân
N'ola itsen cevâbıla ihsân
Zeyd bir karyeye varup bağyen
Bassa ol karye evlerin 'amden
Katl idüp bî-güneh bir insânı
Dahi gasb itse niçe hayvânı
İki hâmil hirâs havfindan
İtse ilkâ o demde cevfinden
Hulkı beyyin iki cenîn-i zeker
Biri hayy biri meyyit-i bî-fer
Lîk Zeyd olmasa yek ü tenhâ
Olsa yanında bir niçe süfehâ
Mâl ashâbı hem velî-i katil
İtseler bu şehâdeti tahmîl
İki kimseye karyeden farzâ
Tutalar mı şehâdeti şer'â
Nicedür bunda hükm-i şer'-i kavîm
Ey cemîlü'ş-şiyem hıdiv-i kerîm
El-cevâb
Eyle ey sâ'il-i zekî-i nebih
Güş-ı ısgâyı kavlüme tevcih
Zeyd ü tâbi'leri olan süfehâ

Merhamet-düşmenân-ı ehl-i şekâ
Sâhib-i imtinâ'-ı kahr u şükûh
İtse beyne'l-enâm eger o gürûh
Aldılsa basup mücâhereten
Halkun emvâlini mükâbereten
Bâb-ı kuttâ'da Kitâb-ı Menah
Bu su'âle yazar cevâb-ı esah
Hükm-i kat'-ı tarîk-i bi-pervâ
Haklarında kuzât ider icrâ
Mâlmı sâhibi bulursa eger
Aynını yedlerinden ahz eyler
Tâlif ü mütlefe zamân olmaz
Bunlara afv ile emân olmaz
Vâcibü'l-katldür bular haddâ
'Afv olunmaz anun içün ciddâ
Şâhid olmaz ahâlî-i karye
Husamâdur bular bilâ-mirye
Budurur muktezâ-yı şer'-i hatîr
Nüşa-i hâtırunda kıl tahrîr
Yenişehirli Abdullah Efendi

4.

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Mevtten hiç kimseye yokdur necât
İki oğlı kaldı Zeyd itdi vefât
Hem ebi var zevcesiyle dahi ümm

Cümleten vârisleri sana didüm
 'Âkil ü bâliğ iki oğlı biri
 Gâ'ib olmuş gezmede ol serserî
 Hâzır olanlar 'akârâtı tamâm
 Kısmet olunmasın ister ey hümâm
 Var iken gâ'ib nice kısmet olur
 Bunı taksîme nice ruhsat olur
 Viresiz lutf eyleyüp bellü cevâb
 Olasız ahretde me'cûr u müsâb

El-cevâb:

Vârisün a'dâdı mevt-i Zeyd'ile
 Olına isbât tâ kâdi bile
 Nasb ide ol gâ'ib için bir vekîl
 Sâ'iri yerlü yerinde hep asil
 Ba'dehû şer' üzre taksim eyleye
 Herkesün hakkını teslim eyleye
 Asl-ı mirâsun sübûti ey hümâm
 Oldı bu sûretde lâzım ve's-selâm
 Bu cevâbı yazdı çün Seyyid Rızâ
 Anı me'cûr u müsâb ide Hudâ

5. Sonuç

Osmanlı'da şeyhülislâm veya müftülere sorulan binlerce mesele arasında nazmen sorulanları da bulunmuş ve şeyhülislâm veya müftüler de bunlara manzum hâlde cevap vermişlerdir. Türk dili ve edebiyatının hazinesine bir renk katmakta olan bu fetvâlarda geçen fıkhî konuların herhangi bir farklılığı olmayıp klasik fıkıh kitaplarındaki konulardır. Ancak, bu fetvâları anlamak için bazı terim, deyim ve klişe ifadelerden de haberdar olmak gerekmektedir. Fetvâların konularına bakıldığında vekâlet 4, hudûd 3, itâk 2, vesâyâ 2, talâk ve bey' 2, cihad ve hudûd 2, mefkûd 1, nikah-hudûd 1, hacr 1, diyyât 1, eşribe 1, şehâdât 1, mefkud ve taksim de 1 adet fetvâ ile yer almaktadır. Bu

fetvâlar Osmanlı şeyhülislâm veya müftülerinin şair tabiatlarını, parlak ve kıvrak zekâlarını, hayal gücü ve mana zenginliklerini gösteren nûmuneler durumundadır. Beş asırlık bir sürede 129 şeyhülislâmın görev yaptığı Osmanlıda manzum hâlde verilmiş fetvâların sayısı çok az olmakla beraber, elde mevcut olanlarından yeterli bir kanaat edinmek mümkündür. Manzum fetvâlar şeyhülislâm veya müftülerin şair olmalarıyla yakından ilgili olup, her şeyhülislâm veya müftüye böyle fetvâlar sorulmamıştır. Kalem ve kelâmları güçlü şeyhülislâm veya müftülerce verilmiş bu fetvâlarda, fikhî literatür ve terminoloji aynen korunarak, bir gazel, kaside, kıt'a veya rubâideki ahenk ve güzellik yakalanmış, dil ve üslupta başarı kaydedilmiş, vezin ve kafiyede mühim hatalara düşülmemiştir. Bu fetvâların fikhî içeriklerini anlamak ise, bir gazel veya muammâ metnini şerhetmede tutulan yol ve yöntemin uygulanmasıyla mümkündür. Hatta, bir fetvâ beytindeki edat ve zarfların karşılığını yanlış vermek anlamı ve hükmü tam zıt hâle getirebilmektedir.

Kaynakça

- Atar, F. (1995). Fetvâ, *Diyanet islâm ansiklopedisi* (C.XII, s.486). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Bilmen, Ö.N. (1976). *Hukuk-ı islamiyye ve istilahat-ı fikhiiyye kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi
- Çelebioğlu, A. (1998). *Türk edebiyatında manzum dinî eserler: Eski türk edebiyatı araştırmaları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Düzenli, P. (2007). *Osmanlı hukukçusu şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve fetvâları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ebu Zehra, M. (2000). *İslâm hukuku metodolojisi (Fıkıh usulü)*. (Çev. Şener, A.). Ankara: Fecr Yayınevi.
- Mardin, Ebu'l-Ula. (1977). Fetvâ, *İslam Ansiklopedisi* (C.IV, s.582). İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.
- Örsten, S. (2005). *Osmanlı hukukunda fetvâ*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1965). *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatı* (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Üçök, C., Mumcu, A., Bozkurt, G. (1996), *Türk hukuk tarihi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Yakut, E. (2003). II. Meşrutiyet döneminde müftülerle ilgili gerçekleştirilen hukukî düzenlemeler, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1.
- Zeydan, A. (1995). *İslam hukukuna giriş*. (Çev. Şafak, A.), İstanbul: Kayıhan Yayınevi

Yazma Eserler:

Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Turc 266, vrk. 8-40.

“<http://www.yazmalar.gov.tr>” den taranan eserler.

- Ebussusud Efendi, Mesâ'il-i fetâvâ, 19 Hk 1657-Çorum Hasan Paşa İHK.
Behcetü'l-fetâvâ, Râşid Efendi 389, 06 Mil Yz B 893, 06 Mil Yz B 592, 06 Mil Yz B 827.
Câmiü'l-fetâvâ, Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 22 Sel 6094.
Fetâvâ, 03 Gedik 18294/1, Afyon Gedik Ahmet Paşa İHK.
Fetâvâ, 03 Gedik 18051, Afyon Gedik Ahmet Paşa İHK.
Fetâvâ, 03 Gedik 18430, 18400/1, Afyon Gedik Ahmet Paşa İHK.
el-Fetâvâ, 06 Mil Yz A 7468, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Fetâvâ-i Rıdâ'î, 45 Ak Ze 1320, Manisa İHK.
Fetâvâ-yı Ali Efendî, 60 Zile 56/1, Tokat Zile İlçe HK.
Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî, 60 Hk 414, Tokat Zile İlçe HK.
Fetâvâ-yı Nu'mâniye, 19 Hk 1685, Çorum Hasan Paşa İHK, 240 yk.